

ऋणनिर्देश

मराठीतील 'ललित-गव' हा साहित्यप्रकार, विशेषतः स्वार्त-योत्तर काळातील नवा ललित निबंध आपल्या वैशिष्ट्यांनी समृद्ध करण्यात दुर्गाबाईंचा वाटा महत्त्वपूर्ण असा आहे. विविध प्रकारचे आणि वेगवेगळ्या प्रकृतीचे ललित-गव लेखन करून त्यांनी मराठी ललितगव लेखनावर आपला वेगळा आणि वैशिष्ट्यपूर्ण असा ठसा उमटविला.

अशा या दुर्गा मागवतांच्या ललितगव लेखनाचा अभ्यास करण्याची प्रेरणा दिली आणि प्रवृत्तही केले ते आमचे मित्र प्रा.डा.तानाजी राज पाटील यांनी, त्यांचे मार्गदर्शन व ऋण अविस्मरणीय आहे.

दुर्गा मागवतांच्या ललितगव लेखनाचा अभ्यास करण्याची वृष्टी आणि दिशा दिली ती माझ्या प्रबंधिकेचे मार्गदर्शन डा.पी.व्ही.कुलकर्णी यांनीच . त्यांच्या बहुमोल मार्गदर्शनामुळे मला दुर्गा मागवत यांच्या ललितगव लेखनाकडे पाहण्याची सम्यक् वृष्टी मिळाली.सरांच्या चिकित्सक मार्गदर्शनामुळे दुर्गाबाईंच्या ललित लेखनाचे मावविश्व आणि स्वरूपही उलगडत गेले, त्यामुळे माझा आत्मविश्वास दुणावला. सरांच्या मला सतत प्रयत्नशील बनविणा-या स्नेहपूर्ण मार्गदर्शनामुळे मी ही प्रबंधिका पूर्ण करू शकलो.

माझ्या या प्रबंधिकेला देवबंध कोलेज,अर्जुननगर येथील ग्रंथालयातील सर्वांनी विशेषतः श्री इंदुलकर,श्री.शहा यांनी आत्मीयतेने केलेले सहकार्य फारच उपयुक्त ठरले. तसेच स्वा.से.के. दिनकराव मौसले सार्वजनिक वाचनालय,कोलगे (ता.कागल) या ग्रंथालयाची सुध्दा मौलिक मदत झाली. सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरगुड चे ग्रंथपाल श्री.तानाजी सातपुते यांनी केलेले सहकार्यही उपयुक्त आहे.

या प्रबंधिकेचे टंकलेखन श्री बाळकृष्ण रा.सावंत,कोल्हापूर यांनी अत्यल्प वेळेत करून दिले.त्याचप्रमाणे या प्रबंधिकेची सुकक बांधणी जवरंग ऑफसेट,कोल्हापूर यांनी करून दिली. याबद्दल त्यांचा व उपरोक्त सर्वांचा मी अंतःकरणपूर्वक ऋणी आहे.

(पास्ती रं.शिंदे)

मूिका

बाबचा मराठीतील 'ललितगण' हा साहित्यप्रकार जवळ इंग्रजीकाळातील निबंध-वाहू. मयापासून उत्तरोत्तर विकास पावत, कवसाहित्यातील 'मीत्वा' च्या प्रभावाने नवे मान स्वीकारत समृद्ध होत आहे, अशा या ललितगणाच्या होत्रात बुध्दिनिष्ठता व भावनिष्ठता यांचा सुरत संगम असलेल्या ललितगण लेखनाला नवे वळण देणारे दुर्गाबाई मावळतांबे लेखन या साहित्यप्रकाराची सारी वैशिष्ट्ये घेऊन येते. दुर्गाबाईंनी किनाय, आशय आणि रचनेच्या दृष्टीने नवनवे प्रयोग करून ललितगण लेखनाची सर्वसमावेशकता, व्यापकता आणि वैविध्यपूर्णता सिध्द केली आहे.

पूर्वव्यासाचे स्वरूप -

मराठी ललित गणात असे वैशिष्ट्यपूर्ण स्थान असणा-या दुर्गा मावळतांबेच्या ललित गण लेखनावर वेळोवेळी अनेकांनी लेखन केले आहे. "एक निसर्गविही लेखिका - अयमी सिरे", "ललित प्रतिभेचे सौंदर्य - शांता शोके", "एक विप्लव प्रवासिनी - सरोजिनी वेध", "महाराष्ट्राच्या वैचारिक होत्राचा वारसा : दुर्गा मावळत - मीमराव कुस्कर्णी", "दुर्गाबाईंचे ललित लेखन - अरुणा डेरे", "सुगंधाचा फेस - आनंद साधले" - दुर्गाबाईंच्या वाहू, मयीन व्यक्तिमत्त्वाचा आणि ललितगण ^{लेखनाचा आढावा या काही प्रातिनिधिक स्फुट लेखनाबरोबरच अनेकांनी} कालोचितपणे वेळोवेळी घेतलेला आहे. तसेच मीना वैशांपायन यांनी 'दुर्गापर्व' या ग्रंथातून दुर्गाबाईंच्या समग्र ललितगण लेखनाचा विचार केलेला आहे. पण 'ऋतु' व 'फेस' या दोन पुस्तकांच्या वळणाने त्यांच्या ललितलेखनाचा झालेला विचार आढळत नाही म्हणून या प्रबंधातून तो करावयाचा आहे.

दुर्गाबाईंनी ललितलेखना बरोबरच संशोधनात्मक, मांडातरीत, संकलनात्मक आणि सामाजिक, राजकीय स्थित्यंतरावेळी केलेले लेखन महत्त्वपूर्ण आहे. या सा-या कामगिरीचा आणि वाहू, मयीन व्यक्तिमत्त्वाचा प्रत्यक्ष त्यांच्या ललित लेखनातून येतो. व्यक्तिचित्रे, शब्दचित्रे, प्रवसानुभव, आठवणी-अनुभव, ललित लेख तसेच स्थल-प्रवेश, चित्र-शिल्पे, इतिहास, संस्कृती, तत्त्वज्ञान, धर्म, निसर्ग आणि रामायण, महाभारत, वेद, उपनिषादे, लोकसाहित्य, पुराणे असे कितीतरी किनाय, आशय आणि प्रकार

-२-

कवेत पेऊन दुनीबाईनी केलेले ललित लेखनातले योगदान महत्त्वपूर्ण ठरते.

मराठी ललितगण होत्रातील दुनीबाईचे हे योगदान अस्वास्थ्य वाटल्याने त्यांच्या 'कृतुफ' 'व' 'पैस' या ललितगण लेखसंग्रहाच्या व्धारै या प्रबंधांतून त्यांच्या ललितगण लेखनाचा वाद्. मधीन कृष्टीने शोध बाणिबोध घेण्याचा हा प्रयत्न आहे.